

Zeggen in de Zuidwesthoek

Klaas Ybema

De plantenwerkgroep Zuidwest-Friesland, al sinds jaar en dag bestaande uit Freerk Kunst en de auteur, is sinds 1989 actief geweest om voor FLORON gegevens te verzamelen. Ons werkterrein was en is de Zuidwesthoek in ruime zin, al moet gezegd worden dat we ook hokken noordelijk van Franeker, oostelijk van Wommels en in de buurt van Lemmer hebben geïnventariseerd. Het wordt tijd om eens wat resultaten te publiceren. We beperken ons tot het gedeelte dat gebiedsdekkend is onderzocht. Dit bestaat uit het gebied dat behalve door het IJsselmeer globaal begrensd wordt door de hoekpunten Makkum, Bolsward en Oudemirdum, een bijna rechthoekig gebied van precies 260 km². Zie figuur 1. In dit artikel wordt het geslacht *Carex* (Zegge) behandeld. Hoeveel zeggensoorten komen er voor in deze regio, waar groeien de meeste soorten, waar zijn ze zeldzaam en waarom? Dat zijn de vragen waarop dit artikel een antwoord zoekt. Van een aantal soorten zal de verspreiding worden weergegeven.

Werkwijze

Onze werkwijze is simpel: streep alle gevonden plantensoorten op een streeplijst aan per kilometerhok en mijd daarbij geen enkel hok. Alleen twee hokken die geheel in de Fluessen lagen zijn overgeslagen en in Gaasterland loopt de gebiedsgrens niet recht, omdat in die regio al inventarisaties waren verricht door anderen. Maar verder werden geen hokken gemeden, ook niet de agrarische steppes rond Tjerkwerd en Allingawier. Plaatselijke veehouders gaven ons alle medewerking hun land te onderzoeken, maar vaak vonden we er weinig en zeker niets van belang. Ze waren vermoedelijk op de hoogte en wisten dat het geen kwaad kon. De kans na zoveel drijfmest juichend met een Spaanse Ruiter het erf op te komen

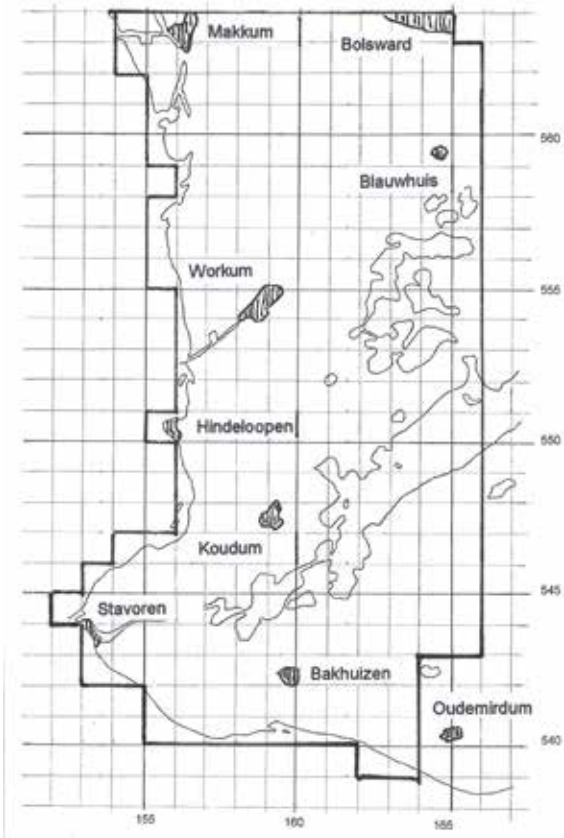
rennen en agrarische beperkingen te eisen was nihil. De meeste hokken zijn eenmaal bezocht in de periode 1989 tot 2002, maar een aantal is nadien een tweede maal bezocht. Soms werden er dan nieuwe zeggensoorten aangetroffen die eerder niet ontdekt waren. In dat geval werd het totaal van de twee inventarisaties genomen voor het maken van de kaart in figuur 3. Uiteraard heeft dat een zeker effect op de verspreidingskaart, evenals het feit dat de werkgroep in Workum woont, waardoor uit die omgeving automatisch meer waarnemingen komen. Dit effect komt op figuur 3 dan ook tot uiting. Alle door ons gevonden *Carex* soorten zijn meegeteld en aangevuld met door anderen verzamelde gegevens en gegevens die uit de literatuur bekend

Tabel 1. Overzicht van alle aangetroffen zeggensoorten in het onderzoeksgebied.

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Hokken	%
Oeverzegge	<i>Carex riparia</i>	177	68
Valse voszegge	<i>Carex cuprina</i>	119	46
Tweerijige zegge	<i>Carex disticha</i>	113	43
Zwarte zegge	<i>Carex nigra</i>	113	43
Ruige zegge	<i>Carex hirta</i>	90	35
Hazenzegge	<i>Carex ovalis</i>	43	17
Hoge cyperzegge	<i>Carex pseudocyperus</i>	28	11
Scherpe zegge	<i>Carex acuta</i>	26	10
Gewone bermzegge	<i>Carex spicata</i>	20	8
Zeegroene zegge	<i>Carex flacca</i>	18	7
Zilte zegge	<i>Carex distans</i>	13	5
Pluimzegge	<i>Carex paniculata</i>	12	5
Zandzegge	<i>Carex arenaria</i>	10	4
Zompzegge	<i>Carex curta</i>	10	4
Blauwe zegge	<i>Carex panicea</i>	9	3
Geelgroene en Dwergzegge	<i>Carex oederi</i>	5	2
Pilzegge	<i>Carex pilulifera</i>	4	2
Moeraszegge	<i>Carex acutiformis</i>	2	1
Ronde zegge	<i>Carex diandra</i>	2	1
Blaaszegge	<i>Carex vesicaria</i>	2	1
Snavelzegge	<i>Carex rostrata</i>	2	1
IJle zegge	<i>Carex remota</i>	1	<1

Figuur 1: Tweerijige zegge
Carex disticha
Foto: Michel Krol

Figuur 2. Begrenzing van het geïnventariseerde gebied

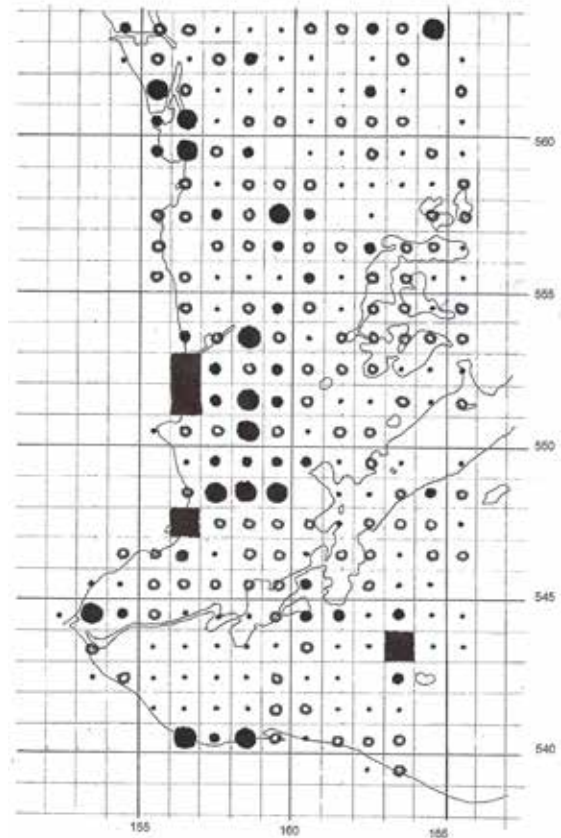
waren (VAN DER PLOEG, 1999 & IT FRYSKJE GEA, 2005). Dit om het beeld zo compleet mogelijk te krijgen. Maar eerlijkheidshalve moet gezegd worden dat Snavelzegge en Blaaszegge door ons nooit zijn gevonden. Omdat de gebruikte gegevens deels al ruim twintig jaar geleden zijn verzameld, kunnen de kaartjes heel goed afwijken van de huidige situatie, maar in een dynamische natuur is dat onvermijdelijk. En zeker in een door menselijk ingrijpen bepaald cultuurlandschap, zoals het onze.

Resultaten

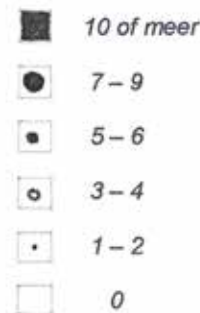
Figuur 3 toont het aantal zeggensoorten per kilometerhok. De rijkste gebieden zijn de vochtige, (half)natuurlijke terreinen, veelal buitendijks gelegen, zoals de Stoenckherne, de Kooiwaard en de Bocht fan Molkwart. Maar ook een binnendijks gebied zoals de Heanmar bij Koudum telt flink wat soorten. Daar staan zeer zeggenarme streken tegenover. Met name de drogere (zand)gronden in het zuiden van het onderzoeksgebied komen vaak niet verder dan één of twee soorten per hok en ook de intensief benutte, diep ontwaterde agrarische graslanden tussen Bolsward en Workum leveren maar zelden meer dan twee soorten op. In sommige hokken werd tevergeefs naar zeggen gezocht.

De soorten in vogelvlucht

Oeverzegge (*Carex riparia*) is veruit de meest voorkomende soort en één van de weinige die floreert langs de oevers van meren en kanalen. Het zijn juist de bredere wateren waar hij wordt

Figuur 3. Aantal zeggensoorten per kilometerhok

aangetroffen en de soort is weinig kritisch ten aanzien van voedselrijkdom. Hij komt zowel in kleials in veenstreken voor en verdraagt een licht brakke omgeving. Volgens (VAN DER MEIJDEN, 1980, 1985 & 1989) is de plant toegenomen, maar hij is in onze regio al zo algemeen, dat zoiets niet opvalt.

Valse voszegge (*Carex cuprina*) is de meest algemene zeggensoort in kleistreken, zie figuur 4 & 5. Hij groeit ook in zwak tot matig brakke milieus. De plant is goed bestand tegen beweiding en verdraagt een redelijke bemesting. Het is dus veelal de enige zeggensoort die langs boerenkleislootjes nog wordt aangetroffen. Landelijk zou de soort zijn toegenomen (VAN DER MEIJDEN, 1980, 1985 & 1989). Dat hij zich in onze omgeving probleemloos op een behoorlijk niveau handhaaft, is duidelijk.

Tweerijge zegge (*Carex disticha*) (figuur 10) komt algemeen voor en groeit op allerlei vochtige standplaatsen, zoals slootkanten, lage delen van graslanden en veelal massaal op de buitendijkse

Figuur 4. Valse voszegge
Carex otrubae
Foto: Michel Krol

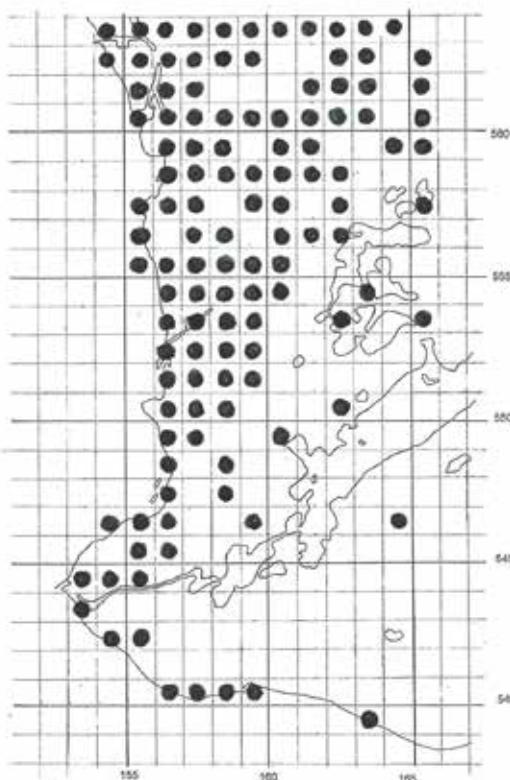
waarden. Hij verdraagt een licht brak milieu en een zekere voedselrijkdom en kan op verschillende grondsoorten groeien. De plant zou landelijk een zekere vooruitgang te zien hebben gegeven (VAN DER MEIJDEN, 1980, 1985 & 1989). In onze omgeving handhaaft hij zich in ieder geval prima.

Zwarte zegge (*Carex nigra*) is landelijk één van de meest voorkomende zeggensoorten, maar is in kleistreken wat minder algemeen. Wij zijn altijd licht verheugd bij het zien van deze soort, die kan groeien waar twee van de drie standplaatskenmerken (nat, zuur, voedselarm) zijn gerealiseerd (WEEDA, 1994). Hij kan voorkomen in licht brakke omstandigheden en verdraagt beweiding goed. Door verdroging en bemesting zou deze soort in de toekomst verder onder druk kunnen komen te staan, maar hij wordt tot nu toe nog regelmatig aangetroffen, vooral in de veenstreek.

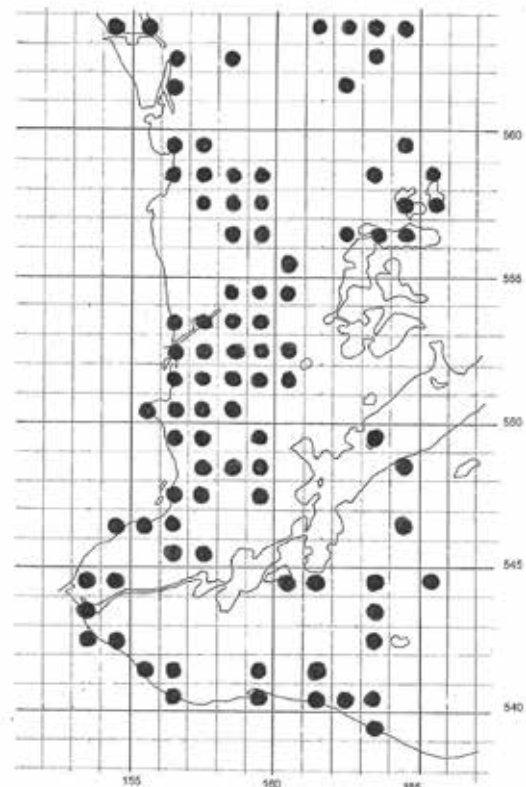
Ruige zegge (*Carex hirta*) verdraagt beter dan de meeste andere zeggen een sterke menselijke beïnvloeding van zijn milieu. Het is de enige zeggensoort die ook op ruderaal terreinen kan optreden (WEEDA, 1994). Een zekere verstoring komt zijn voorkomen ten goede en het is dan ook niet vreemd dat dit de meest algemene zeggensoort van ons land is. Wij treffen hem veelal aan in wegbermen en ook langs het spoor, zie figuur 6. Juist in natuurterreinen zie je hem minder.

Hazenzegge (*Carex ovalis*) (figuur 7) lijkt de wind mee te hebben. We hebben de indruk dat deze soort enigszins toeneemt, wat door de Atlas der Nederlandse Flora wordt bevestigd (VAN DER MEIJDEN, 1980, 1985 & 1989). De soort is minder algemeen op klei, zie figuur 5. Hij groeit op vochtige, min of meer zure plaatsen, vooral op zandig, vrij schraal terrein. De plant is het meest algemeen in het zandige zuiden van ons onderzoeksgebied.

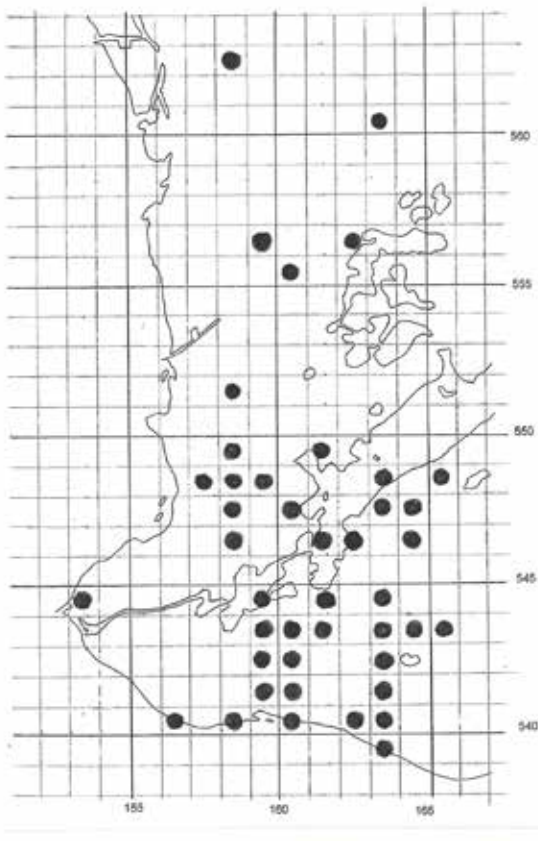
Hoge cyperzegge (*Carex pseudocyperus*) (figuur 8) groeit vooral op laagveen, leem en voedselrijk zand en komt bij ons dan ook weinig in de kleistreek voor. Het is een pionier van natte, voedselrijke milieus en wellicht is dat laatste de oorzaak van een door ons vermeende toename, die bevestigd wordt door de Atlas (VAN DER MEIJDEN, 1980, 1985 & 1989). Zie ook figuur 8. De plant kan mooie

Figuur 5. Verspreiding Valse voszegge

Figuur 6. Verspreiding Ruige zegge

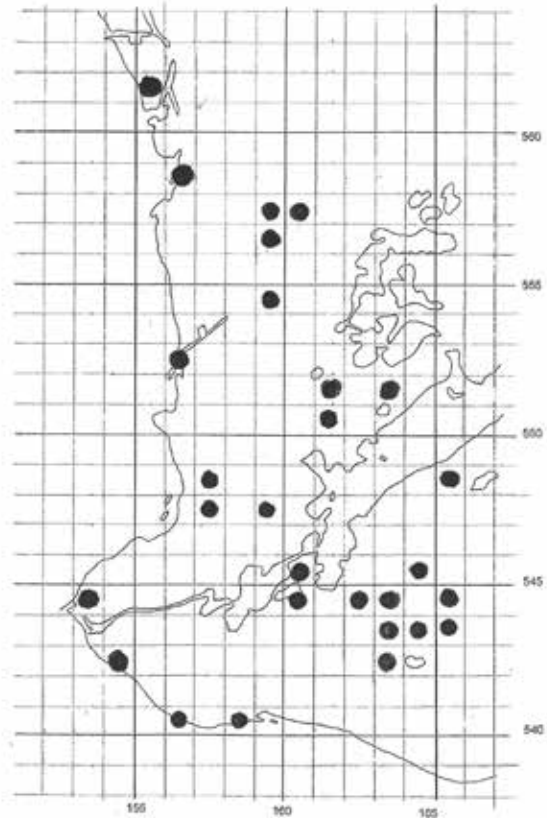
Figuur 7. Verspreiding Hazenzegge

pollen vormen aan slootkanten langs houtwallen en bosranden (WEEDA, 1994).

Scherpe zegge (*Carex acuta*) (figuur 9) treffen we de laatste jaren wat vaker aan dan vroeger, wat deels verklaard zou kunnen worden door toegenomen plantenkennis. Toch lijkt de soort ook landelijk te zijn toegenomen (VAN DER MEIJDEN, 1980, 1985 & 1989). Figuur 7 geeft de verspreiding in onze regio. Het is een echte moeras- en oeverplant van tamelijk voedselrijke standplaatsen, meest gebonden aan grotere wateren, maar ook buitendijks.

Gewone bermzegge (*Carex spicata*) werd in onze beginperiode mogelijk soms over het hoofd gezien en lijkt mede daardoor licht toe te nemen. Hij komt in onze regio hoofdzakelijk voor in het kleigebied en is vooral een biermplant van vochthoudende tot droge, vaak kalkhoudende bodem. Volgens de Oecologische Flora groeit hij vaak op een hellend vlak, zoals dijk- en sloottaluds (WEEDA, 1994).

Zeegroene zegge (*Carex flacca*) (figuur 10 & 11) groeit in een basenrijk milieu, veelal door kalk in de bodem. Hij verdraagt wel beweiding, maar geen bemesting en zal dus altijd wel een schaarse plant blijven in onze regio. Figuur 10 geeft de verspreiding weer. Behalve op de waarden treffen we deze plant vooral aan onderaan schrale bermen, niet ver van de waterkant. Zijn verschijning leidt altijd tot voldoening en een geïntensiveerd verder speuren naar bijzonderheden.

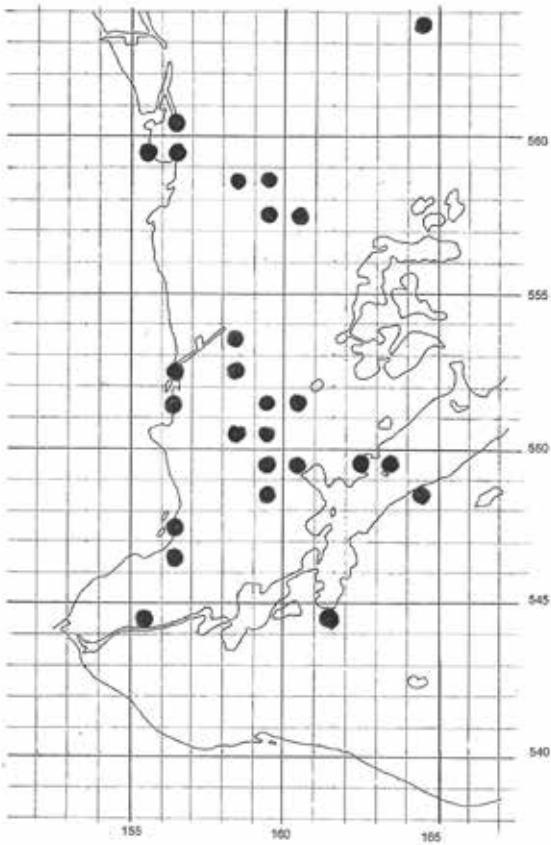
Figuur 8. Verspreiding Hoge Cyperzegge

Zilte zegge (*Carex distans*) komt alleen voor in een brakke tot zilte omgeving. Hij handhaaft zich op de Makkumer-, Kooi- en Workumerwaard en komt plaatselijk voor waar zoute kwel optreedt.

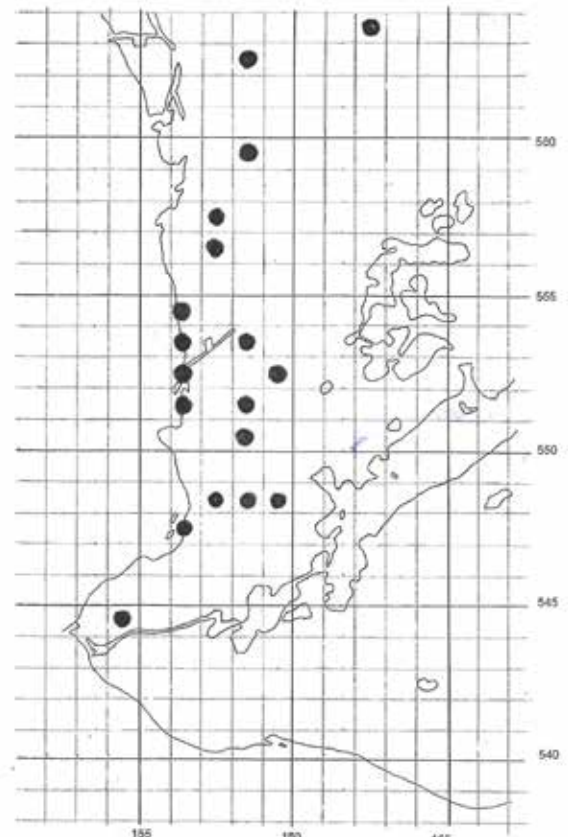
Pluimzegge (*Carex paniculata*) is een forse, horstenvormende zeggensoort, die geheel gebonden is aan de buitendijkse waarden. Hij staat tussen de rietkraag en de dijkvoet, waar hij zich heel goed handhaaft. Landelijk is de soort toegenomen (VAN DER MEIJDEN, 1980, 1985 & 1989).

Zandzegge (*Carex arenaria*) is landelijk weliswaar toegenomen (VAN DER MEIJDEN, 1980, 1985 & 1989), maar blijft in onze regio bij gebrek aan voedselarm en verstuivend zand een schaarse verschijning. Wij troffen de plant voornamelijk aan op de Gaasterlandse Kliffen en bij Stavoren, maar een enkele keer zie je hem ook op aangevoerd zand in een omgeving waar hij eigenlijk verder niet thuishoort. Ook open zandige, ruderaal terreinen kan hij worden aangetroffen.

Zompzegge (*Carex curta*) is een zuurindicator die zelden op klei voorkomt. In ons gebied treffen we hem vooral in de richting van Gaasterland aan, waar hij op vochtige, voedselarme plekken groeit, meestal aan slootkanten. Ook rond de Fûgelhoeke komt deze soort voor (IT FRYSKE GEA, 2005). Landelijk zou de soort recentelijk (de laatste atlas is van 1989!) zijn toegenomen (VAN DER MEIJDEN, 1980, 1985 & 1989). Dat kunnen we in onze regio voorzichtig bevestigen.

Figuur 9. Verspreiding Scherpe zegge

Figuur 10. Verspreiding Zeegroene zegge

Figuur 11. Zeegroene zegge *Carex flacca*

Foto: Michel Krol

Figuur 12. Stijve zegge *Carex elata*

Foto: Michel Krol

Blauwe zegge (*Carex panicea*) is vooral een plant van vochtige tot natte, matig voedselrijke tot voedselarme milieus, die verdwijnt door ontwatering, ontginning en bemesting (WEEDA, 1994). Het is duidelijk dat hij in onze regio altijd zeldzaam zal blijven en wellicht verder onder druk komt te staan. Hij groeit vooral in hooilanden die onder beheer staan van natuurorganisaties en zijn vondst leidt steeds tot vreugde.

Geelgroene of Dwergzegge (*Carex oederi* subsp. *oedocarpa*) groeit op natte, open, voedselarme plekken op vooral leem, zand en veen. Vaak op plaatsen die 's winters onder water staan en 's zomers droog vallen. Niet in gesloten grasmattvegetaties. De soort komt voor op de Makkumerwaard, de Stoenckherne en een enkele plek in Gaasterland. Omdat de plant laag blijft en niet echt opvalt, is een vondst altijd een gebeurtenis, waarbij het toeval een zekere rol speelt. Twee meter verderop lopen en je mist de soort.

Pilzegge (*Carex pilulifera*) komt alleen op zandgrond voor en is in onze regio dan ook beperkt tot het Pleistoceen van Gaasterland. Hij staat op droge, voedselarme groeiplekken, in bossen en heides op lichte plekken, zoals kapvlaktes.

Moeraszegge (*Carex acutiformis*) komt voor in vele soorten oever- en moerasvegetaties op uiteenlopende grondsoorten in een bij voorkeur voedselrijk milieu (WEEDA, 1994). Hij is weliswaar zeldzaam in de kleiregio, maar zou in het veengebied vaker kunnen worden aangetroffen, dan wij hem

hebben gevonden. Van der Ploeg geeft de plant aan voor de Makkumerwaard en later op de Stoenckherne (VAN DER PLOEG, 1999); wij streepten hem aan langs de Zwarte Woude, een uitloper van de Fluessen.

Ronde zegge (*Carex diandra*) is de enige Rode Lijst soort van de gevonden zeggen en wordt door Van der Ploeg nog voor de meeste buitendijkse waarden aangegeven (VAN DER PLOEG, 1977). Wij hebben de plant nog slechts op de Makkumer waard aangetroffen en onze indruk is dan ook dat hij afneemt. Dat is niet vreemd, gezien de eisen die deze plant stelt: hij is gebonden aan terreinen met ijzer- of calciumhoudend water zonder enige fosfaatinvloed en verdwijnt direct bij verdroging en vermessing (WEEDA, 1994). Dus bevindt je je in een natuurgebied als je hem aantreft. Door It Fryske Gea (IT FRYSKE GEa, 2005) wordt hij nog vermeld voor de Koaiwaard, een terrein dat door ons de laatste tien jaar niet meer bezocht is.

Snavelzegge (*Carex rostrata*) ontbreekt in zeekleigebieden en komt volgens (VAN DER PLOEG, 1977) tot rond 1975 in ons onderzoeksgebied niet voor. Naderhand wordt hij opgegeven voor de Stoenckherne en het Workumer Nijlân (VAN DER PLOEG, 1999) en volgens de Atlas zou hij ook rond het Heegermeervoorkomen (VANDERMEIJDEN, 1980, 1985 & 1989). Wij kunnen het niet bevestigen. Gezien zijn optreden als verlandingspionier is in onze regio geen grote uitbreiding te verwachten.

Blaaszegge (*Carex vesicaria*) was aanvankelijk alleen bekend van de Makkumer Noordwaard, maar naderhand ook van de Zuidwaard, de Stoenckherne

(VAN DER PLOEG, 1999) en de Koaiwaard (IT FRYSKJE GEA, 2005). De plant is nooit door ons aangetroffen, maar dat zegt niet veel, omdat met name de Stoenckherne zo intensief door anderen is geïnventariseerd, dat wij dat in beperkte mate voor FLORON hebben aangevuld. De plant ontbreekt op zeeklei en evenals voor Snavelzegge, geldt voor de Blaaszegge dat een voorkomen buiten de waarden niet te verwachten is. Het optimale milieu bestaat uit afgesneden armen van beken en riviertjes en die ontbreken in de zuidwesthoek.

IJle zegge (*Carex remota*) komt al sinds 1959 voor op de Mokkebank (VAN DER PLOEG, 1977), waar wij de plant nog steeds aantreffen in 1997. Hij breidt zich hier de laatste jaren uit (IT FRYSKJE GEA, 2005). De Atlas (VAN DER MEIJDEN, 1980, 1985 & 1989) geeft hem ook voor de Stoenckherne, maar zien is geloven. Deze soort ontbreekt eveneens op zeeklei en komt vooral in Pleistocene streken voor. Daar groeit hij in loofbossen op voedselrijke, vochtige grond. Hij preferereert schaduw, wat ook blijkt uit de oorspronkelijke standplaats op de Mokkebank: onder een wilgenbosje.

Verdwenen soorten

De Kwelderzegge (*Carex extensa*) wordt tot 1980 nog aan de Friese IJsselmeerkust gevonden (1, 2), maar zal inmiddels (zo goed als) verdwenen zijn door verdere ontzilting. Dezelfde bronnen geven de **Draadzegge** (*Carex lasiocarpa*) op voor de Makkumer waarden, maar dat kan door ons niet meer worden bevestigd. De **Stijve zegge** (*Carex*

elata) (figuur 12) wordt vermeld voor de Kooiwaard (VAN DER MEIJDEN, 1980, 1985 & 1989), maar Van der Ploeg, 1977 vermeldt hem daar niet. Ook wij hebben deze plant daar niet aangetroffen. De Waardzegge (*Carex divisa*), in 1960 voor het eerst gevonden op de Makkumer Noordwaard en later ook op de Zuidwaard (VAN DER PLOEG, 1977), is na 1975 ondanks fanatiek speurwerk door erkende deskundigen niet teruggevonden en mag als uitgestorven worden beschouwd (VAN DER MEIJDEN, 1980, 1985 & 1989).

Literatuur

- It Fryske Gea, 2005.** Ontdek de Friese natuur, Olterter
- Van der Meijden, R. e.a., 1989.** Atlas van de Nederlandse Flora, Deel 1, 2 en 3, Amsterdam, 1980; Utrecht, 1985; Leiden/Heerlen.
- Van der Ploeg, D.T.E., 1977.** Atlas fan de Floara fan Fryslân, Leeuwarden.
- Van der Ploeg, D.T.E., 1999.** Natuur in Fryslân, Leeuwarden.
- Weeda, E.J. e.a., 1994.** Nederlandse ecologische Flora, deel 5, Amsterdam.

Klaas Ybema
 Waechfinne 14,
 8711 EG Workum
 k.ybema@planet.nl

Vormgeving
Ecologisch onderzoek
Natuurvideo

06 - 12 31 18 96
 info@mangereco.nl
 www.mangereco.nl
 Assen